

Nota van Antwoord

Zienswijzen op het ontwerp partiële herziening Programma Aanpak Stikstof

PAS

Nota van Antwoord

**Zienswijzen op het
ontwerp partiële
herziening
Programma Aanpak
Stikstof**

PAS

Inhoudsopgave

Inleiding	6
1 Gebiedsanalyses	10
1.1 Drenthe	11
<i>Drentsche Aa-gebied</i>	11
1.2 Overijssel	15
<i>Wierdense Veld</i>	15
1.3 Gelderland	16
<i>Algemeen</i>	16
<i>Rijntakken</i>	16
<i>Veluwe en Landgoederen Brummen</i>	17
1.4 Noord-Holland	17
<i>Kennemerland-Zuid</i>	17
<i>Noordhollands Duinreservaat, Kennemerland-Zuid, Polder Westzaan en Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske</i>	18
<i>Schoorlse Duinen</i>	18
1.5 Zuid-Holland	20
<i>Solleveld & Kapittelduinen</i>	20
1.6 Noord-Brabant	20
<i>Leenderbos, Grootte Heide en De Plateaux</i>	20
2 Beleidskeuzes partiële herziening	26
<i>Herziening in relatie tot beroepsprocedures</i>	27
<i>Overheveling uit reservering voor activiteiten onder de grenswaarde</i>	27
3 AERIUS Monitor 2016	30
<i>Inzicht in actualisatie AERIUS Monitor</i>	31
<i>AERIUS berekeningen</i>	31
<i>Beoordelingssystematiek en instandhoudingsbeheer</i>	32
<i>Gegevens emissiebron Schiphol</i>	32
<i>Wijziging in verdeling depositieruimte over de segmenten</i>	33
<i>Signaleringsfunctie</i>	33

4	Overige zienswijzen	34
	Verhouding tot de Habitatrictlijn	35
	Herstelmaatregelen	35
	Prioritaire projecten	35
	ADC-toets	35
	Ophogen depositieruimte	36
	Bescherming kleine habitats	36
	Cumulatie en achtergronddepositie	36
	Passende beoordeling	37
	Afstandsgrenswaarden	38
	Vereiste van toestemming	38
	Extern salderen	39
	Borging herstelmaatregelen	39
	Omvang emissiereductie	39
	Bronmaatregelen landbouw	40
	Bestemmingsplannen	40
	Borging ruimte voor haven- en industriecomplex Rotterdam	41
	Afwijzing van de herziening	41

Inleiding

Doel Programma Aanpak Stikstof

Het Programma Aanpak Stikstof 2015-2021 (hierna: het PAS) verbindt economische ontwikkeling met het op termijn realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen van de voor stikstof gevoelige habitattypen en (leefgebieden van) soorten voor de Natura 2000-gebieden die zijn opgenomen in dit programma. In een dichtbevolkt land als Nederland is het een uitdaging om een evenwicht te vinden tussen veerkrachtige natuur en gezonde economie. Het Rijk en de provincies geven met het programma ruimte aan ondernemers, omdat ze belangrijk zijn voor onze economie. Tegelijkertijd moet er voor de economische activiteiten voldoende draagkracht van de natuur zijn.

Al jaren is er in Natura 2000-gebieden een overschot aan stikstof (ammoniak en stikstofoxiden). Dit is schadelijk voor de natuur. Het belemmert ook vergunningverlening voor economische activiteiten. Daarom heeft het Rijk het initiatief genomen om deze stikstofproblemen aan te pakken. Het PAS heeft als doel de stikstofuitstoot te verminderen en daarmee ook economische ontwikkelingen mogelijk te maken.

De stikstofproblematiek wordt niet alleen veroorzaakt door bronnen in de nabijheid van een Natura 2000-gebied, maar ook door bronnen ver buiten Natura 2000-gebieden. Door alle betrokken overheden en sectoren is er op provinciaal en rijksniveau een gezamenlijke, samenhangende programmatische aanpak ontwikkeld. Deze aanpak bestaat uit landelijke maatregelen die de depositie van stikstof moeten verminderen en gebiedsspecifieke herstelmaatregelen. Herstelmaatregelen zijn gericht op het bestendiger maken van de natuur tegen een overbelasting van stikstof.

Partiële herziening

Het PAS maakt gebruik van het rekeninstrument AERIUS. De onderhavige partiële herziening van het programma vloeit voort uit een actualisatie van het onderdeel AERIUS Monitor. Omdat deze actualisatie doorwerkt in de omvang van de ontwikkelingsruimte die in het programma beschikbaar is gesteld, is een partiële herziening van het PAS nodig. Met de herziening blijft het programma gebaseerd op de meest actuele inzichten. In de actualisatie van AERIUS Monitor zijn de meest actuele gegevens over emissiefactoren en prioritaire projecten verwerkt. AERIUS Monitor 2016 maakt gebruik van de nieuwste versies van rekenmodellen, zoals de nieuwste versie van het Operationele Prioritaire Stoffen model (OPS).

De gebiedsanalyses zijn geactualiseerd op basis van de uitkomsten van de aangepaste AERIUS Monitor. De omvang van de stikstofdepositie en de depositie- en ontwikkelingsruimte is gewijzigd in alle gebieden behorend tot het programma. De omvang van de wijzigingen is verschillend per gebied en per habitattypen. Gemiddeld genomen heeft de aanpassing van AERIUS Monitor geleid tot een grotere daling van de depositie tussen het referentiejaar 2014 en 2020 en 2030. Waar nodig is het ecologisch oordeel geactualiseerd. In het ecologisch oordeel is beoordeeld of met de toedeling van depositie- en ontwikkelingsruimte de instandhoudingsdoelstellingen voor de voor stikstof gevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten op termijn worden gehaald en/of behoud is geborgd. Daarnaast is beoordeeld of verslechtering van habitats en significante verstoring van soorten wordt voorkomen. Ook zijn in sommige gebieden actualisaties doorgevoerd in de natuurgegevens zoals een verbeterde habitatkartering of verwerking van nieuwe gegevens van Natura 2000-aanwijzingsbesluiten.

In de partiële herziening wordt het mogelijk gemaakt om in een Natura 2000-gebied depositieruimte over te hevelen van de reservering van depositieruimte voor activiteiten onder de grenswaarde naar ontwikkelingsruimte die beschikbaar is voor niet-prioritaire projecten (segment 2) of prioritaire projecten (segment 1). Dit kan alleen worden toegepast als na verloop van tijd blijkt dat in het gebied de ruimte onder de grenswaarde niet geheel benut zal worden.

Het programma is verder aangepast op de Wet natuurbescherming en de bijbehorende uitvoeringsregeling, die op 1 januari 2017 in werking zijn getreden. Daarnaast is op enkele punten de tekst van het programma geactualiseerd.

Procedure terinzagelegging

De terinzagelegging vond plaats overeenkomstig de uniforme openbare voorbereidingsprocedure uit afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht. De periode van terinzagelegging duurde van 7 november 2016 tot en met 18 december 2016 en had betrekking op de volgende documenten:

- Ontwerp partiële herziening Programma Aanpak Stikstof 2015-2021
- Geactualiseerde gebiedsanalyses

Deze documenten zijn digitaal ter inzage gelegd via de website <http://pas.naturazoo00.nl>.

Daarnaast konden de documenten worden ingezien op het ministerie van Economische Zaken.

De zienswijzeprocedure stond open voor eenieder. Alleen de gewijzigde onderdelen van het PAS stonden open voor inspraak. Een zienswijze kon op drie manieren worden ingediend:

1. Digitaal via internet
2. Schriftelijk per post
3. Telefonisch

Indieners van een zienswijze ontvingen per brief een ontvangstbevestiging met informatie over de verdere procedure.

Aantal en aard van de zienswijzen

Op het ontwerp partiële herziening Programma Aanpak Stikstof, de geactualiseerde gebiedsanalyses en de geactualiseerde passende beoordeling hebben 16 personen en organisaties een zienswijze ingediend. Een deel van de zienswijzen is namens of door verschillende personen of organisaties ondertekend. Er zijn ook vrijwel identieke zienswijzen, die door verschillende personen of organisaties zijn ingediend. Deze laatste zijn elk afzonderlijk meegeteld. Onderstaand overzicht geeft weer hoe de zienswijzen zijn gerubriceerd. Een zienswijze die diverse aspecten van het PAS betreft, is in meer dan één rubriek ingedeeld.

Rubriek	Aantal (deel)zienswijzen
Gebieden (per bestuursorgaan dat in 2016 1° aanspreekpunt was voor het beheerplan)	
Groningen	
Fryslân	
Drenthe	
Overijssel	1
Gelderland	2
Utrecht	
Noord-Holland	2
Zuid-Holland	1
Zeeland	
Noord-Brabant	
Limburg	
IenM	
Defensie	
EZ	10
AERIUS Monitor 2015	4
Beleidskeuzes partiële herziening	2
Overig	6

De verdeling over verschillende categorieën insprekers is in onderstaand overzicht weergegeven.

Categorie inspreker	Aantal
Overheid	
• gemeenten	3
• overig	1
Natuur- en milieuorganisaties	2
Bedrijfsleven	
• agrariërs	3
• agrarische belangenorganisaties	2
• overig	1
Individuele insprekers	1
Buurt- en bewonersverenigingen	3
Totaal	16

Nota van Antwoord

De Nota van Antwoord gaat in op de zienswijzen op het ontwerp partiële herziening Programma Aanpak Stikstof, inclusief geactualiseerde gebiedsanalyses. In de Nota van Antwoord zijn de zienswijzen niet individueel, maar per rubriek beantwoord. Indien de zienswijze heeft geleid tot aanpassing van de documenten, dan is dat in het antwoord aangegeven. Alle indieners van een zienswijze worden bericht over deze Nota van Antwoord.

De ongewijzigde delen van het PAS stonden niet open voor inspraak. Deze onderdelen hebben immers al eerder ter inzage gelegen. Volledigheidshalve zijn deze zienswijzen wel kort beantwoord. Indien mogelijk is daarbij verwezen naar beantwoording in een Nota van Antwoord behorende bij een vorige terinzagelegging.

De geactualiseerde lijst met prioritaire projecten en de toelichting op de actualisatie van AERIUS Monitor waren als achtergronddocument beschikbaar, maar maakten geen deel uit van de terinzagelegging. Een deel van de zienswijzen had betrekking op deze achtergronddocumenten. Deze zienswijzen zijn voor de volledigheid wel betrokken bij de Nota van Antwoord. De geactualiseerde lijst met prioritaire projecten is opgenomen in de wijziging van de Regeling natuurbescherming. Op de voorbereiding van de wijziging van deze regelgeving is afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht evenwel niet van toepassing, zodat het ontwerp van de prioritaire projectenlijst niet open stond voor het uitbrengen van zienswijzen.

De Nota van Antwoord is vastgesteld door de Staatssecretaris van Economische Zaken en de Minister van Infrastructuur en Milieu in overeenstemming met Gedeputeerde Staten van de provincies Drenthe, Flevoland, Fryslân, Gelderland, Groningen, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht, Zeeland, Zuid-Holland en met de Minister van Defensie.

1

Gebietsanalysen

In de volgende paragrafen worden de zienswijzen beantwoord die over een specifieke gebiedsanalyse gaan. De gebieden zijn gerangschikt bij de provincies waarin zij (grotendeels) gelegen zijn. Welk bestuursorgaan bevoegd gezag is – dat wil zeggen eerste aanspreekpunt voor het beheerplan – is vermeld in bijlage 2 van het programma. Indien een PAS-gebied niet voorkomt in dit hoofdstuk, dan is er geen zienswijze over ingediend, of de zienswijze betrof een algemeen punt en is beantwoord in één van de andere hoofdstukken. Bijvoorbeeld een zienswijze over verschuivingen tussen de segmenten van de depositie- en ontwikkelingsruimte voor een bepaald PAS-gebied, is beantwoord in hoofdstuk 3 (AERIUS Monitor 2016) en een zienswijze over de prioritaire projecten in een provincie is beantwoord in hoofdstuk 4 (Overige zienswijzen).

1.1 Drenthe

Drentsche Aa-gebied

De zienswijzen hebben betrekking op onderzoek naar en uitvoering van beekbodempluiging en/of waterstandsverhogende maatregelen in deelgebied 9 Andersche Diep.

1. Zowel planvorming, uitvoering van beoogd onderzoek en uitvoering van de maatregelen dient volgens inspreker plaats te vinden onder leiding van een breed vertegenwoordigde commissie of werkgroep. Inspreker is gecertificeerd beheerder SNL en eigenaar door een erfpachtcontract van meer dan 1/20 deel van het totale areaal van het Natura 2000-gebied Drentsche Aa. Daarom wil inspreker deel uitmaken van een dergelijke commissie of werkgroep, alvorens hij medewerking verleend aan uitvoering van maatregelen. De door inspreker gewenste betrokkenheid gaat verder dan informatievoorziening en betreft een stemrecht. De wijze van uitvoering vergt maatwerk waarbij alle grondeigenaren betrokkenen een stem dienen te hebben. Het mede actief zijn bij het opstellen van een inrichtingsvisie dient volgens inspreker een onderdeel te zijn van het werk van genoemde commissie of werkgroep. Inspreker wil de regie voeren wat betreft de uitvoering van maatregelen in de vorm van opstellen bestek en aanbesteding van de werkzaamheden.

Antwoord:

De uitvoering van de PAS-herstelmaatregelen is de verantwoordelijkheid van de provincie Drenthe, uiteraard in afstemming met terreinbeherende organisaties, waterschappen en particuliere eigenaren. Inspreker stelt terecht dat maatwerk noodzakelijk is. Voor Drenthe is de samenwerking met alle partners geregeld en vastgelegd in de Raamovereenkomst Plattelandsontwikkeling Drenthe, en voor het PAS specifiek ook in de Borgingsovereenkomst PAS. In Drenthe is de uitvoering van de herstelmaatregelen neergelegd bij een aantal zogenaamde 'OMB-werkgroepen' (OMB staat voor onderzoek – monitoring – beheer). Het is nadrukkelijk de opzet om direct betrokkenen, waaronder de inspreker, bij uitvoering van de herstelmaatregelen (waarmee ook op de onderzoeken wordt gedoeld) te betrekken. Aangezien de maatregelen in het water ook effect kunnen hebben op het land zullen ook deze maatregelen in overleg met de inspreker worden uitgevoerd.

2. Inspreker eist dat hij nieuwe inzichten mag aandragen. Het moet volgens inspreker mogelijk zijn dat wegens nieuwe inzichten bepaalde maatregelen anders worden uitgevoerd of worden vervangen door andere maatregelen die ten minste even effectief zijn. Inspreker eist in dit kader dat de habitatkaart van deelgebied 9 wordt herzien conform de in het kader van de door inspreker in 2015 ingediende zienswijze op het PAS. Inspreker wijst erop dat het nieuwste voortschrijdend inzicht met betrekking tot de aanwezigheid van habitattypen ter plaatse van deelgebied 9 niet volgt uit de informatie van Staatsbosbeheer aan het ministerie van Economische Zaken, maar uit het terreinbezoek dat in juli 2016 met medewerkers van de provincie Drenthe in het kader van de afstemming van de lopende vegetatiekartering in dit deelgebied heeft plaatsgevonden. Afstemming betrof onder andere de aanwezigheid van de habitattypen H7140A overgangs- en trilvenen en H6410 blauwgraslanden.

Tijdens dit terreinbezoek werd vastgesteld dat de habitattypen H7140A en H6410 in het betreffend gebied aanwezig waren en niet op de huidige habitattypenkaart vermeld zijn.

Antwoord:

Over de wijze van uitvoering en detaillering van maatregelen moet nog het nodige overleg en verder onderzoek plaatsvinden. Voortschrijdend inzicht kan er toe leiden dat de uitvoering van maatregelen wordt bijgesteld. Vervanging door andere maatregelen is mogelijk mits deze hetzelfde effect hebben. De habitatkaart is in de definitieve versie van de gebiedsanalyse aangepast. De aanpassingen in deelgebied 9 betreffen echter alleen een toename in habitattypen met heidevegetaties. Deze heidevegetaties liggen niet op de percelen van de inspreker. De door de inspreker geleverde informatie geeft geen aanleiding om op dit moment de habitattypenkaart aan te passen voor de habitattypen H7140A en H6410 in deelgebied 9. Zie hiervoor het antwoord bij 3.

3. Inspreker wenst dat bijlage 1 en 2 van de zienswijze op een zelfde wijze in de habitattypenkaart worden verwerkt als dat andere nieuwe inzichten in de herziening van het PAS zijn verwerkt, zoals ten aanzien van Kappersbult en toevoeging van habitattypen her en der in het Natura 2000-gebied. De gebiedsanalyse dient positieve lange(re) termijn effecten te bereiken voor de betrokken habitattypen en/of voor de betrokken soorten. Vernietigen van reeds aanwezige habitattypen of locaties die hier voor hoge potenties bezitten, zal niettemin een feit zijn indien genoemd onderzoek en (tijdens) uitvoering van de maatregelen niet volgens de nieuwste inzichten worden uitgevoerd. Inspreker eist dat het beoogde onderzoek zich toespitst op de locaties waar met door de provincie goedgekeurde lopende vegetatiekartering habitattypen zijn geïdentificeerd. Inspreker eist dat het gehele traject van de beek in deelgebied 9 in 2017 wordt betrokken bij de lopende vegetatiekartering van het gebied, omdat de laatste kartering van watervegetaties in de beek naar zijn inzicht verouderd (2009) zijn en bovendien ondeugdelijk is. De verspreiding van habitatype H3260A, beken met waterplanten, is hierdoor niet goed in beeld en het definiëren van maatregelen is dan ook prematuur.

Antwoord:

In de profieldocumenten van de habitattypen staat vermeld welke biotische (bijvoorbeeld vegetatietypen) en abiotische kenmerken (bijvoorbeeld aanwezigheid van kwel) aanwezig moeten zijn om als habitatype te kwalificeren. In bijlage 1 en 2 van de zienswijze wordt niet ingegaan op de aan- of afwezigheid van al deze kenmerken. De informatie uit bijlage 1 en 2 maakt niet aannemelijk dat op de aangegeven locaties habitattypen aanwezig zijn.

De definitieve habitattypenkaart is vastgesteld door een onafhankelijke werkgroep van deskundigen. Alle maatregelen zijn getoetst op effecten op de aanwezige habitattypen volgens deze definitieve habitattypenkaart. Er is geconcludeerd dat de maatregelen volstaan om de bestaande habitattypen te behouden. Er is geen sprake van vernietiging van bestaande habitattypen.

Voor enkele habitattypen gelden uitbreidingsdoelen. Voor het behalen van deze doelen is het echter niet noodzakelijk om elke potentiële locatie daadwerkelijk tot habitatype te ontwikkelen. In de gebiedsanalyse is reeds aangegeven welke locaties hiervoor worden ingezet. Hiermee wordt er tevens voor gezorgd dat de uitbreidingsdoelen niet in gevaar komen.

Indien uit toekomstige onderzoeksresultaten blijkt dat aanpassing van de habitattypenkaart toch noodzakelijk is, dan zal dat worden meegenomen in de PAS-maatregelen, waaronder het genoemde onderzoek.

4. Inspreker eist dat indien maatregelen getroffen worden aan detailontwatering in bossen er geen maatregelen worden getroffen ter plaatse van graslanden waar volgens bijlage 1 en 2 van deze zienswijze de habitattypen H6230 heischrale graslanden, H6410 blauwgraslanden en H7140 A overgangs- en trilvenen aanwezig zijn. Tevens mogen maatregelen welke worden getroffen aan detailontwatering in bossen geen enkele ontwaterende invloed hebben op de hiervoor genoemde habitattypen.

Antwoord:

Genoemde locaties voldoen niet aan de vereisten om te kwalificeren als habitattypen (zie antwoord bij 3). Er is daarmee op voorhand geen sprake van een negatief effect.

5. Inspreker eist dat in de gebiedsanalyse in paragraaf 6.1.9 ten minste globaal wordt omschreven uit welke onderdelen (bijvoorbeeld hydrologisch onderzoek, sediment onderzoek) het beoogde onderzoek zal bestaan en welke locaties (trajecten) dit zal omvatten.

Antwoord:

De details van het onderzoek moeten nog worden uitgewerkt. Dit zal in samenspraak met de inspreker gebeuren.

6. Inspreker wil meer duidelijkheid over de beheerplanperiode waarin enige vorm van uitvoering van maatregelen aan de beek zal plaatsvinden. Het definitieve Natura 2000-beheerplan (pag. 270), dat is vastgesteld in november 2016, geeft aan dat deze maatregelen worden uitgevoerd in beheerperiode 1-3, terwijl in de gebiedsanalyse (pag. 203) is opgenomen dat beekbodemverhogende en waterstandsverhogende maatregelen worden uitgevoerd in beheerplanperiode 2 en 3.

Antwoord:

Inspreker stelt ten onrechte dat het beheerplan reeds definitief is vastgesteld. In november 2016 is een concept versie van het ontwerp beschikbaar gesteld. Het ontwerp-beheerplan wordt binnenkort ter inzage gelegd. Het ontwerp-beheerplan en de gebiedsanalyse dienen met elkaar in overeenstemming te zijn. De eerste PAS-periode loopt van 2015-2021. De eerste beheerplanperiode start zodra het beheerplan definitief is vastgesteld (in 2017). De eerste PAS-periode en de eerste beheerplanperiode zijn dus niet aan elkaar gelijk. In de gebiedsanalyse staat het juist verwoord. In de eerste PAS-periode vindt alleen onderzoek plaats. Pas na afronding van dit onderzoek kan worden vastgesteld welke maatregelen worden uitgevoerd. In de tweede en de derde PAS-periode worden de maatregelen uit het onderzoek uitgevoerd. Dit zal tevens in het beheerplan worden verduidelijkt, hoewel daar andere perioden voor gelden en er een andere zienswijzeprocedure voor loopt.

7. Inspreker eist dat in de gebiedsanalyse wordt vastgelegd dat geen maatregelen worden genomen zoals het actief en/of passief ontwikkelen van alluviale bossen in het Andersche diep, of in de vorm van houtige beplantingen langs de beek. Vegetaties die zich ontwikkelen tot kalkmoeras lenen zich niet voor het laten ontstaan van vochtige alluviaal bos. Door uitvoering van beekbodemverhogende maatregelen kunnen bijvoorbeeld door eutrofiëring negatieve effecten optreden op overgangs- en trilvenen.

Antwoord:

In de gebiedsanalyse staan geen maatregelen voor de ontwikkeling van bossen of houtige beplantingen langs de beek. Er worden geen PAS-maatregelen genomen die een negatief effect kunnen hebben op de aanwezige habitattypen. Bovendien worden maatregelen voor beekbodemverhoging eerst onderzocht in de eerste beheerplanperiode, waarna de maatregelen in de tweede en/of derde beheerplanperiode worden uitgevoerd.

8. In de partiële herziening is niet duidelijk omschreven of er hydrologisch onderzoek zal plaatsvinden specifiek naar de effecten op (volgens de nieuwste inzichten) aanwezige habitattypen. De beoogde verwijdering van de onderleider in het landbouwgebied ten oosten van Papenvoort, die water buiten de beek om afvoert, vergt een hydrologisch onderzoek als onderdeel van een landschapsecologische systeemanalyse. Dit is noodzakelijk om na te gaan in hoeverre dit een effect heeft op de hier aanwezige (volgens nieuwste inzichten) aanwezige habitattypen.

Antwoord:

Er is op dit moment geen reden om de habitattypenkaart aan te passen (zie antwoord bij 3). In de gebiedsanalyse wordt het verwijderen van een onderleider ten oosten van Papenvoort niet genoemd. Maatregelen voor waterstandsverhoging worden in de eerste beheerplanperiode onderzocht, waaronder de effecten op habitattypen.

9. Inspreker eist onderzoek naar de eigendomssituatie van de beek in het kader van het meer ruimte geven aan nieuw vochtig bos in een strook langs de beek in samenhang met beekherstel. De beek stroomt over grote trajecten al lang niet meer ter plaatse van de kadastrale eigendommen van het waterschap, maar over grondgebied van de inspreker.

Antwoord:

In de gebiedsanalyse staat geen maatregel voor het ruimte geven aan nieuw vochtig bos in deelgebied 9. In de zienswijze wordt niet aangetoond dat de beek niet meer ter plaatse van de kadastrale eigendommen van het waterschap stroomt.

10. Inspreker vraagt hoe het kan dat er een positief ecologisch oordeel in de gebiedsanalyse wordt gegeven, terwijl specifieke informatie over de wijze van uitvoering van de maatregelen (uitvoeringsfase) nog niet voorhanden is.

Antwoord:

Verschillende aspecten wat betreft de uitvoering moeten nog nader worden onderzocht. Nog niet alles is bekend, maar op basis van wat wel bekend is, is vastgesteld dat gedurende de eerste PAS-periode behoud van de bestaande habitattypen is geborgd.

11. Inspreker eist een onderzoek naar kwantificering van de schade voor (de voortgang van) het bedrijf van de inspreker als gevolg van de effecten van de beekbodemverhoging en waterstandsverhogende maatregelen en naar de uitkomsten van dit onderzoek, een voorstel tot compensatie van de schade. Inspreker is voor zijn bedrijfsvoering afhankelijk van het huidige areaal weidegrond. Wanneer de waterstanden in het gebied door de voorgenomen maatregelen worden verhoogd leidt dit tot minder areaal geschikte weidegrond met schade voor (de voortgang van) het bedrijf tot gevolg.

Antwoord:

De effecten voor de belanghebbenden maakt onderdeel uit van het onderzoek. Daarbij wordt tevens gekeken naar eventuele schade die niet vermeden kan worden. Indien schade niet vermeden kan worden, wordt deze schade volgens de daarvoor geldende regels vergoed.

12. Inspreker eist onderzoek naar de mogelijkheden tot herstel van het gebied waar maatregelen zijn gepland als goed bodembroedgebied (ca. 40ha). Tot voor kort kwamen in het gebied waar de maatregelen zijn gepland kritische bodembroeders (tevens rode lijstsoorten) tot broedsucces zoals tureluur, paapje, watersnip, graspieper, grasmus, gele kwikstaart en patrijs. Actieve of passieve ontwikkeling van alluviale bossen of houtige beplantingen in dit gebied, zonder vooraf onderzoek naar herstel van dit bodembroedgebied, zou betekenen dat men voorbij gaat aan soorten welke een "sense of urgency" status bezitten in dit Natura 2000-gebied.

Antwoord:

De PAS-maatregelen zijn reeds getoetst op effecten op de aangewezen Natura 2000-soort kamsalamander. Er is vastgesteld dat geen negatieve effecten voor deze soort optreden. De in de zienswijze genoemde soorten zijn niet aangewezen voor het Natura 2000-gebied Drentsche Aa. Voor deze soorten gelden daarom geen Natura 2000-doelen die, al dan niet via maatregelen, behaald moeten worden. In het kader van het PAS zijn er geen maatregelen gericht op de ontwikkeling van alluviale bossen in deelgebied 9.

1.2 Overijssel

Wierdense Veld

1. Inspreker geeft aan dat de gebiedsanalyse Wierdense Veld geen juridische status heeft omdat het aanwijzingsbesluit niet definitief is.

Antwoord:

In het PAS zijn Natura 2000-gebieden opgenomen waarin zich voor stikstof gevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten bevinden, die op grond van de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn een bijzondere bescherming hebben. In het Wierdense Veld zijn dergelijke habitattypen aanwezig. Het gebied Wierdense Veld was ten tijde van de start van de terinzagelegging van de partiële herziening van het PAS nog niet definitief aangewezen. Een definitieve aanwijzing is echter niet nodig voor opname van het gebied in het PAS. Uit artikel 2.1, eerste lid, Besluit natuurbescherming blijkt dat Natura 2000-gebieden in het programma worden opgenomen. Uit artikel 1.1, eerste lid, Wet natuurbescherming blijkt dat onder een Natura 2000-gebied eveneens moet worden verstaan een gebied dat is geplaatst op de lijst van gebieden van communautair belang als bedoeld in artikel 4, tweede lid, van de Habitatrichtlijn. Het Wierdense Veld staat op deze lijst.

Op 25 november 2016 is in de Staatscourant bekend gemaakt dat het Wierdense Veld definitief is aangewezen. In het aanwijzingsbesluit zijn de instandhoudingsdoelstellingen voor de aanwezige natuurwaarden en de begrenzing van het gebied vastgelegd.

In de gebiedsanalyse die ter inzage lag in het kader van de partiële herziening van het PAS is al rekening gehouden met de inhoud van het definitieve aanwijzingsbesluit. Zo zijn bijvoorbeeld de habitattypen heischraal grasland (H6230) en actieve hoogvenen (H7110A), die niet in het ontwerp-aanwijzingsbesluit waren opgenomen maar wel in het definitieve aanwijzingsbesluit, uitgewerkt in de gebiedsanalyse.

2. Inspreker wijst erop dat op blz. 9 en 10 van de gebiedsanalyse tegenstrijdige informatie staat.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Ieder Natura 2000-gebied dat in het PAS is opgenomen is in een categorie ingedeeld (1a, 1b of 2). Dit betreft het ecologisch oordeel over het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. In het onderdeel van de gebiedsanalyse waar inspreker op wijst, is toegelicht wat onder de verschillende categorieën wordt verstaan. Dit betreft geen tegenstrijdige informatie. In paragraaf 8.1 is opgenomen dat het Wierdense Veld in categorie 1a is ingedeeld hetgeen inhoudt dat: *“er wetenschappelijk gezien redelijkerwijs geen twijfel is dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. ‘Verbetering van de kwaliteit’ of ‘uitbreiding van de oppervlakte’ van de habitattypen of leefgebieden zal in de gevallen waar dit een doelstelling is in het eerste tijdvak van dit programma aanvangen.”*

3. Volgens inspreker staan in de gebiedsanalyse teveel onzekerheden over voorgestelde maatregelen in de volgende beheerplanperiodes die grote impact kunnen hebben voor de toekomst van verschillende agrarische bedrijven waardoor de onzekerheid voortduurt.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De maatregelen die in de eerste PAS-periode worden genomen, leiden ertoe dat de achteruitgang van de natuurwaarden in het Wierdense veld worden gestopt. Tevens leiden deze maatregelen ertoe dat er een begin wordt gemaakt met de verbetering van de natuurwaarden. Het is echter nog niet met zekerheid te stellen dat de maatregelen voor een dusdanige verbetering zorgen dat de instandhoudingsdoelstellingen ook worden gehaald. Dit moet nog nader worden onderzocht. Uit dit onderzoek kan blijken dat de nu voorgestelde maatregelen voldoende zijn. In dat geval zijn er geen aanvullende maatregelen nodig. Het kan echter ook zo zijn dat er extra hydrologische maatregelen nodig blijken. Op dat punt kan nu geen duidelijkheid worden gegeven.

Om de PAS-herstelmaatregelen zorgvuldig en met draagvlak van de betrokken partijen uit te voeren, worden gebiedsprocessen doorlopen. Nu het Wierdense Veld definitief is aangewezen zal ook een gebiedsproces voor dat gebied opgestart worden. Dit proces start met een gebiedsverkenning om de opgaven, kansen en knelpunten in kaart te brengen. Tijdens het gebiedsproces wordt met alle belangen rekening gehouden, waaronder de landbouw en de leefbaarheid.

Zodra grondeigenaren inzicht hebben in de maatregelen die nodig zijn op hun grond kunnen zij een bewuste keuze maken die bij hen past, zoals:

- bedrijfsvoering voortzetten: de grond blijft in gebruik als landbouwgrond. Voor de beperkingen die ontstaan, geldt een schadevergoeding;
- ruilen van grond tegen gronden van de provincie;
- bedrijfsverplaatsing naar een andere locatie. De mogelijkheden hiervoor zijn afhankelijk van de mate waarin de maatregelen gevolgen hebben voor het bedrijf;
- zelfrealisatie: inrichten en blijvend beheren van eigen grond waarbij de grond niet meer in gebruik is voor landbouw. De eigenaar ontvangt een vergoeding voor de waardedaling van de grond en de opbrengstderving;
- stoppen van de onderneming en grond verkopen voor de uitvoering van de maatregelen.

1.3 Gelderland

Algemeen

Volgens inspreker blijkt uit de Gelderse Statenbrief van 8 november 2016, "Voortgang ontwikkelopgave Gelders Natuurnetwerk 2011-2016", dat nog lang niet alle te nemen maatregelen zijn geborgd. Daarbij gaat het om meer dan 20 % van de PAS-maatregelen waar blijkbaar meer voorbereiding nodig is. Volgens indiener maakt alleen al dit aspect dat niet kan worden voorgesorteerd op realisatie van nog meer ontwikkelingsruimte zonder borging en zonder extra inspanningen om de stikstofbelasting aanmerkelijk te verminderen.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Alle PAS-maatregelen zijn geborgd. Hiertoe is in februari 2015 een Partnerovereenkomst 2015- 2020 met de terreinbeherende organisaties ondertekend en een Samenwerkingsovereenkomst met de waterschappen gesloten. In de Gelderse Statenbrief is gemeld dat 21% van de PAS-maatregelen nog niet beschikt kan worden. Deze kunnen nog niet beschikt worden omdat eerst de grond verworven moet worden en omdat voor een deel van de PAS-maatregelen nog een nadere uitwerking nodig is om deze te kunnen beschikken of omdat ze door de provincie zelf worden uitgevoerd. In het PAS is afgesproken dat de maatregelen voor het einde van de eerste programmaperiode moeten worden uitgevoerd. De provincie verwacht dat de PAS-maatregelen in de 11 PAS-gebieden in Gelderland tijdig uitgevoerd zijn.

Rijntakken

In de gebiedsanalyse van de Rijntakken is de gehele Ossenwaard als kerngebied voor de kwartelkoning aangewezen. In het kader van Ruimte voor de Rivier is de Ossenwaard flink op de schop gegaan. Het zuidelijk deel (tussen spoorbrug en Wilhelminabrug) is bij uitstek het uitloopgebied van Deventer. Aangezien de kwartelkoning een zeer storingsgevoelige soort is krijgt deze soort in dit gebied geen kans zich als broedvogel te vestigen. Inspreker verzoekt daarom het zuidelijk deel (vanaf de spoorbrug) te schrappen als kerngebied dan wel leefgebied voor de kwartelkoning.

Antwoord:

Het schrappen van een deel van de Ossenwaard als kerngebied is niet aan de orde omdat dit geen onderdeel is van de terinzagelegging van het PAS en omdat het al dan niet vastleggen van kerngebieden onderdeel is van het beheerplanproces. De kaartjes van de kerngebieden van verschillende soorten komen uit het concept-beheerplan van de Rijntakken. In deze gebieden ligt een ontwikkelopgave voor de betreffende soort. Het beheerplan is nog niet vastgesteld en de ligging en functie van de kerngebieden staan ook nog ter discussie, onder andere omdat op dit moment ook de leefgebieden van de verschillende VHR-soorten worden begrensd. De kaartjes van de kerngebieden die in de gebiedsanalyse zijn opgenomen, zijn illustratief en hebben verder geen status.

Veluwe en Landgoederen Brummen

Het valt inspreker op dat de habitats/leefgebieden aan de randen van het Natura 2000-gebied Veluwe en het Natura 2000-gebied Landgoederen Brummen buiten beeld zijn gebleven. Dit is naar de mening van de inspreker niet conform de Habitatrictlijn en de algemene instandhoudingsdoelen van de Natura 2000-gebieden. Inspreker verzoekt in de gebiedsanalyse ook de habitats te betrekken die meer in de randen van de Natura 2000-gebieden zijn gelegen.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De habitattypenkaart van betreffende Natura 2000-gebieden is het uitgangspunt in het PAS. Alle kwalificerende habitattypen staan op deze kaart aangegeven. Er worden geen randen weggelaten. De gebiedsanalyse en de toetsing van de vergunningaanvragen zijn op deze kaart gebaseerd.

1.4 Noord-Holland

Kennemerland-Zuid

1. Inspreker stelt dat in tegenstelling tot de tekst in de gebiedsanalyse er over de aanpassingen geen overleg met de terreinbeherende organisaties is geweest.

Antwoord:

Aangezien de wijzigingen als gevolg van Monitor 2016 dusdanig gering waren dat geen aanpassing van de maatregelen aan de orde is, is er voor gekozen voor deze partiële herziening geen nader overleg te hebben met de terreinbeheerders.

2. Volgens inspreker moeten de belangrijkste wijzigingen en de effecten daarvan in de gebiedsanalyse kort naast elkaar te worden gezet, zoals dat bijvoorbeeld in de gebiedsanalyse Schoorlse Duinen is gedaan.

Antwoord:

Wijzigingen waren in het document geel gemarkeerd bij de terinzagelegging. Op blz. 8 is aangegeven dat naar aanleiding van de geactualiseerde uitkomsten van AERIUS Monitor 2016 het ecologisch oordeel van Kennemerland-Zuid ongewijzigd blijft (1b). Een nadere toelichting hierop is opgenomen in hoofdstuk 7 van de gebiedsanalyse.

3. Op blz. 26, 36 en 43 van de gebiedsanalyse dient volgens inspreker te worden toegevoegd dat het deel van het areaal met een matige overschrijding van de kritische depositiewaarde afwijkt van de Monitor 2015 versie.

Antwoord:

In hoofdstuk 1 zijn de wijzigingen als gevolg van Monitor 2016 op hoofdlijnen benoemd. Er is voor gekozen om niet in detail alle verschillen met Monitor 2015 in de gebiedsanalyse toe te lichten.

4. Op blz. 34 en 49 zijn de oppervlaktes van het areaal van een habitattype gewijzigd. Inspreker vraagt hoe dit kan.

Antwoord:

De genoemde verschillen zijn het gevolg van het gebruik van een nieuwe habitatkaart.

5. Op blz. 79, 81 en 82 dient volgens de inspreker de tekst over de in te zetten maatregelen inhoudelijk te worden aangevuld.

Antwoord:

De in de zienswijze aangegeven aanpassingen zijn overgenomen in de definitieve gebiedsanalyse.

6. In tabel 7.2 en bijlage 1 (blz. 97) van de gebiedsanalyse zijn de getallen niet aangepast op de nieuwe situatie.

Antwoord:

De tabel is in de definitieve gebiedsanalyse in overleg met de inspreker aangepast.

Noordhollands Duinreservaat, Kennemerland-Zuid, Polder Westzaan en Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske

Inspreker constateert dat in deze vier gebieden de depositie nu minder daalt dan in de gebiedsanalyses uit 2015. Wat zijn de consequenties hiervan? Worden de doelen nog gehaald? Voorkomen moet worden dat te laat wordt ingegrepen waardoor het gebied 'op slot' gaat als uit monitoring blijkt dat de natuurkwaliteit onvoldoende is verbeterd.

Antwoord:

In de gebiedsanalyses is in hoofdstuk 1 aangegeven dat de wijzigingen als gevolg van AERIUS Monitor 2016 niet hebben geleid tot een aanpassing van het ecologisch oordeel voor de gebieden (1b). De doelen worden nog steeds op termijn gerealiseerd en aanpassing van het maatregelenpakket is niet nodig. Dit pakket is voldoende robuust om ook de effecten van een iets gewijzigde depositie op te vangen.

Schoorlse Duinen

1. Volgens inspreker heeft Staatsbosbeheer niet goed gecommuniceerd over het plan om bos te kappen. Ook zijn de betrokkenen die in de omgeving wonen niet adequaat geïnformeerd.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De communicatie over de gebiedsanalyse (=apart hoofdstuk in het Natura 2000 beheerplan) en over het Natura 2000-beheerplan liep niet via Staatsbosbeheer, maar via het ministerie van Economische Zaken. De plannen zijn opgesteld door een projectgroep bestaande uit vertegenwoordigers van diverse overheden (ministerie van Economische Zaken, provincie, gemeente, Hoogheemraadschap en Staatsbosbeheer). Er zijn daarbij de afgelopen tijd verschillende communicatiemomenten met verschillende groepen en in verschillende samenstellingen geweest over versies en onderdelen van de plannen.

De omvorming van een deel van het bos naar open duin zal gefaseerd plaatsvinden. Er is tussentijds ruimte voor evaluatie van de maatregelen die zijn uitgevoerd (volgens het 'hand aan de kraan principe' onder andere als het gaat om vernatting). Omwonenden zullen de komende tijd via diverse kanalen nog nader geïnformeerd en betrokken worden. Niet alleen Staatsbosbeheer heeft hierin een rol, maar zeker ook de provincie.

2. Inspreker stelt dat de gebiedsanalyse grotendeels is overgenomen uit het Natura 2000-beheerplan.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Inspreker gaat er abusievelijk vanuit dat de gebiedsanalyse (grotendeels) is overgenomen uit het Natura 2000-beheerplan. Het omgekeerde is het geval: het beheerplan bevat de toen geldende versie (op basis van AERIUS Monitor 2015) van de gebiedsanalyse. De partiële herziening PAS die nu ter inzage heeft gelegen, bevat een actualisatie van die gebiedsanalyse op basis van de nieuwe stikstof emissie- en depositiecijfers van Monitor 2016. Na vaststelling van deze partiële herziening PAS geldt deze herziene versie van de gebiedsanalyse in plaats van de versie die in het beheerplan staat. Omdat het ecologisch oordeel evenals het maatregelenpakket onveranderd is, behoeft het recent vastgestelde beheerplan hierop niet te worden geactualiseerd.

3. Inspreker wil niet dat zich ontwikkelde natuur wordt opgeofferd ten behoeve van het terugbrengen van het duingebied naar een situatie uit het verleden. Het kappen van een deel van het bos is ongewenst.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Het doel van de PAS-herstelmaatregel 'kappen van deel van het bos' komt niet voort uit de wens om terug te keren naar een vroegere situatie zoals inspreker stelt. De maatregel komt met name voort uit het Natura 2000-doel 'behoud en herstel van het habitatype grijze duinen', zoals in het Natura 2000-aanwijzingsbesluit is vastgelegd. Door deze maatregel kan zich ter plekke op den duur grijs duin ontwikkelen. Op korte termijn kan door meer verstuing in de wijde omgeving de kwaliteit van het omringende habitatype grijze duinen toenemen. Dit habitatype staat onder druk door de hoge stikstofdepositie, die tot ongewenste vergrassing heeft geleid. De te kappen bossen kennen geen Natura 2000-doel. Dit in tegenstelling tot een deel van de te handhaven bossen elders in het gebied.

4. Inspreker vindt dat de provincie in het kader van het PAS de verkeerde maatregelen neemt om de natuur minder kwetsbaar te maken tegen stikstof. Ook zijn de doelen van het Natura 2000-beheerplan en de gebiedsanalyse niet helder gescheiden.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De gebiedsanalyse Schoorlse Duinen is opgesteld en vastgesteld door het ministerie van Economische Zaken, met instemming van de provincie. De provincie is wel eerst verantwoordelijke voor de uitvoering van de maatregelen uit de gebiedsanalyse.

In het kader van beide planvormen (het Natura 2000-beheerplan en de gebiedsanalyse) wordt het kappen van bos als noodzakelijk gezien. Enerzijds in het kader van de gebiedsanalyse om een impuls te geven aan met name het herstel van het habitatype grijze duinen. Dit habitatype is gevoelig voor te hoge stikstofdepositie. De kap zorgt voor dynamiek en overstuivend zand geeft minder kans aan vergrassing en verzuivering. Anderzijds in het kader van het beheerplan om herstel van het systeem en vernatting in een deel van het droge duingebied te bewerkstelligen.

1.5 Zuid-Holland

Solleveld & Kapittelduinen

1. Inspreker stelt voor het duinbos te exclaveren, omdat het pas in de jaren '30 van de vorige eeuw tot ontwikkeling is gekomen en niet een natuurlijke maar recreatieve oorsprong heeft.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De aanwijzing en daarmee de begrenzing van een Natura 2000-gebied vindt plaats bij een aanwijzingsbesluit op grond van artikel 2.1 van de Wet natuurbescherming. Een plattegrond waarop de begrenzing van het gebied is aangegeven, maakt onderdeel uit van het aanwijzingsbesluit. Zienswijzen betreffende de begrenzing hadden dan ook moeten worden ingediend tegen het aanwijzingsbesluit, zodat de zienswijze geen doel treft. Ten overvloede wordt opgemerkt dat de Habitatrichtlijn voorschrijft om voor een aangewezen gebied alle hierin voorkomende habitattypen en habitatrichtlijnsoorten instandhoudingsdoelstellingen te formuleren, dus ook voor duinbossen. Bijna alle natuur in Nederland heeft een cultuurhistorische oorsprong of component. Van belang is dat de duinbossen op het moment van vaststelling van het aanwijzingsbesluit vegetatiekundig kwalificeren als het Europees habitatype H2180 duinbossen. Bovendien draagt het betreffende Natura 2000-gebied significant bij aan de oppervlakte en daarmee de landelijke staat van instandhouding van dit type in Nederland. Het PAS is daarnaast niet het kader waarin de doelstelling worden vastgelegd, het PAS gaat uit van de instandhoudingsdoelstellingen zoals vastgelegd in de aanwijzingsbesluiten.

2. Een inspreker betoogt dat het leefgebied van de nauwe korfslak reeds is gecompenseerd in het kader van Maasvlakte 2, omdat gecompenseerd vochtig duinvallei ook als leefgebied voor de nauwe korfslak dient.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. In AERIUS Monitor 16 is sprake van een berekende toename op LG12 zoom, mantel en struweel van de duinen. Dit betreft een aanvullend stikstofgevoelig leefgebied van de nauwe korfslak, een soort die ook voorkomt in andere duinhabitattypen zoals vochtige duinvallei. De stikstofeffecten op LG12 zijn dus aanvullend op de stikstofeffecten op vochtige duinvallei, die reeds zijn gecompenseerd.

1.6 Noord-Brabant

Leenderbos, Groote Heide en De Plateaux

1. Inspreker vindt het moeilijk te bevatten dat het bosgebied Kromhurken Europese topnatuur is.

Antwoord:

De begrenzing van het Natura 2000-gebied Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux is in het Aanwijzingsbesluit van 2013 ten opzichte van het ontwerpbesluit uitgebreid met 11 ha bij de Kromhurken. Voor de hier aanwezige habitattypen gelden daarmee de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied.

2. Via een gebiedsproces heeft het afgelopen decennium een integrale kavelruil plaatsgevonden. Het leek erop dat het gebied toekomstbestendig was ingericht. Insprekers hebben recent van de provincie Noord-Brabant vernomen dat er ingrijpende maatregelen nodig zijn om de instandhoudingsdoelen voor dit gebied te realiseren en dat er grote delen van huiskavels en veldkavels (ook buiten de EHS) waarschijnlijk verworven moeten worden. Insprekers trekken dat oordeel in twijfel.

Antwoord:

De afspraken die in 1997 zijn gemaakt in het kader van het kavelruilproject Bergeijk-Keersop hadden betrekking op de in dat project gerealiseerde natuurontwikkeling. De Kromhurken vielen hierbuiten. Het opnemen van randvoorwaarden vanuit de landbouw in een plan van aanpak voor een kavelruil betekent niet dat overheden die hun handtekening onder dit plan van aanpak hebben gezet op een later moment hun beleid op basis van nieuwe inzichten en (Europese) regelgeving niet kunnen wijzigen. Dit laat onverlet dat de uitwerking van deze maatregelen in overleg met beheerders, eigenaren en andere direct betrokkenen in het gebied zal plaatsvinden. Omdat goede informatie over de kwaliteit en trend van de habitattypen ter plaatse ontbrak, is dit gebied in eerdere gebiedsanalyses niet expliciet genoemd als het gaat om de benodigde maatregelen. In de gebiedsanalyse wordt geconstateerd dat in het kader van het PAS aanvullende maatregelen nodig zijn om, met het oog op de negatieve trend, behoud van hoogveenbos te kunnen garanderen. Deze maatregelen zijn vaak op hoofdlijnen beschreven, in het vervolgtraject worden de maatregelen uitgewerkt. Naar aanleiding van deze zienswijze is de formulering in paragraaf 5.16 en 5.17 van de gebiedsanalyse aangepast. De uitwerking zal in overleg met beheerders, eigenaren en andere direct betrokkenen in het gebied plaatsvinden.

3. Bij de Kromhurken gaat het om de habitattypes hoogveenbossen en beekbegeleidende bossen. De kritische depositiewaarde van deze beide habitattypes wordt volgens inspreker niet overschreden en daarom zijn geen aanvullende maatregelen nodig.

Antwoord:

Voor de Kromhurken geldt, zo blijkt uit de habitattypenkaart in AERIUS, een instandhoudingsdoelstelling voor meerdere habitattypen: vochtige alluviale bossen, hoogveenbossen, zure en zwakgebufferde vennen en Pioniervegetaties met snavelbiezen. Inspreker gaat ervan uit dat er geen sprake is van overschrijding van de kritische depositiewaarde voor de habitattypen in de Kromhurken. Op het schaalniveau van de figuren in de gebiedsanalyse is dit niet te zien, maar wanneer in AERIUS wordt ingezoomd op het gebied is er wel degelijk sprake van een overschrijding. Deze overschrijding gecombineerd met de negatieve trend van hoogveenbossen, betekent dat in de eerste PAS-periode maatregelen nodig zijn om behoud te kunnen garanderen.

4. In de gebiedsanalyse staat dat behoud en verbetering noodzakelijk zijn maar waar dat moet gebeuren is volgens inspreker niet beschreven. Inspreker vraagt of het noodzakelijk is om de kwaliteitsverbetering en uitbreiding van vochtige alluviale bossen en hoogveenbossen in Kromhurken te realiseren. De strategie is immers gericht op de grotere kernen. Inspreker vraagt om een duidelijkere afweging van de maatregelen voor uitbreiding in Kromhurken.

Antwoord:

De maatregelen in de eerste PAS-periode zijn gericht op behoud en tegengaan van de negatieve trend voor hoogveenbossen. Uitbreiding en kwaliteitsverbetering worden in de eerste PAS-periode niet nagestreefd en behoeven niet noodzakelijkerwijs plaats te vinden in Kromhurken. Hiervoor wordt in het kader van het Natura 2000-beheerplan een logische plaats gekozen. De strategie voor natte bossen is inderdaad gericht op de grotere kernen. Dat neemt niet weg dat voor de hoogveenbossen en vochtige alluviale bossen in Kromhurken minimaal behoud moet worden gegarandeerd en dat moet worden beoordeeld of uitbreiding en kwaliteitsverbetering in de toekomst mogelijk blijven. In het vervolgtraject worden de maatregelen uitgewerkt in overleg met beheerders, eigenaren en andere direct betrokkenen in het gebied.

5. De bijdrage van de maatregelen in Kromhurken aan de vergroting van de depositieruimte wordt niet duidelijk.

Antwoord:

Het effect van herstelmaatregelen is niet van invloed op de berekende omvang van de ontwikkelingsruimte. Met herstelmaatregelen wordt bereikt dat ook zolang er nog sprake is van een situatie van overbelasting door stikstofdepositie, de kwaliteit van de voor stikstof gevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten behouden wordt. Daardoor is het mogelijk om ontwikkelingsruimte beschikbaar te stellen.

6. Er zijn leemten in kennis. Inspreker vraagt zich af hoe in dat geval de zekerheid wordt verkregen dat de maatregelen de instandhoudingsdoelstellingen realiseren en niet strijdig zijn met de instandhoudingsdoelstellingen van overige aanwezige habitattypen (zwakgebufferde en zure vennen, droge heiden en pioniervegetaties met snavelbiezen). Daarnaast volgt uit de gebiedsanalyse dat de kwaliteit van de habitattypen in Kromhurken onbekend is.

Antwoord:

Er zijn inderdaad leemten in kennis voor de Kromhurken. In de gebiedsanalyse is zorgvuldig omgegaan met de kennisleemten en de borging daarvan. De maatregelen gaan niet ten koste van overige habitattypen. De kwaliteit van de vochtige alluviale bossen en hoogveenbossen in Kromhurken is bekend, maar wordt in de gebiedsanalyse niet op deelgebiedsniveau uitgewerkt. De tekst in paragraaf 4.15a is aangepast.

7. Inspreker vindt de gebiedsanalyse slordig en onzorgvuldig omdat habitattypen niet zichtbaar zijn op de kaart en niet alle maatregelen in bijlage 3 en 4 zijn opgenomen.

Antwoord:

Door het schaalniveau zijn de habitattypen inderdaad niet goed te zien in bijlage 1. De habitattypenkaart is ook in AERIUS te raadplegen, waarbij kan worden ingezoomd op het gebied Kromhurken. De benodigde maatregelen zijn alle beschreven in de gebiedsanalyse en daarmee voldoende duidelijk. In de bijlagen waren de maatregelen voor hoogveenbossen en vochtige alluviaal bossen inderdaad nog niet uitgewerkt. Dat was duidelijk aangeven. Bijlage 3 is aangepast.

8. Inspreker stelt dat de aanvullende maatregelen voor Kromhurken een significant negatief effect zullen hebben op de beekprik.

Antwoord:

Een passende beoordeling van het effect van de uit te voeren maatregelen op de beekprik zal pas kunnen plaatsvinden als de maatregelen op detailniveau zijn uitgewerkt. Het is niet bij voorbaat zeker dat stuwen nodig zijn en dat dit effect zal hebben op de populatie van de beekprik.

9. Inspreker verzoekt om een beschrijving van de sociaal-economische effecten van de maatregelen en een aanvulling van de monitoring.

Antwoord:

Bestuursorganen die het aangaat zijn op grond van artikel 1.13, vijfde lid, van de Wet natuurbescherming gehouden om zorg te dragen voor tijdige uitvoering van maatregelen die zijn opgenomen in een gebiedsanalyse. Zonder deze maatregelen en het effect dat zij beogen, kan in het kader van het PAS geen ontwikkelingsruimte worden toegedeeld. Uiteraard wordt gepoogd om zodanige maatregelen te treffen en op zodanige manier uitvoering te geven aan de maatregelen dat de schade als gevolg daarvan voor belanghebbenden zo beperkt mogelijk blijft. Nu de maatregelen op hoofdlijnen duidelijk zijn zullen deze in meer detail worden uitgewerkt. Dat gebeurt in overleg met de direct betrokkenen. Op grond van artikel 2.10, tweede lid, van het Besluit natuurbescherming bestaat de bevoegdheid om maatregelen gewijzigd uit te voeren, als daartoe aanleiding bestaat. Wanneer een belanghebbende desalniettemin schade lijdt als gevolg van een besluit ter uitvoering van de maatregelen en die schade redelijkerwijs niet ten laste van die belanghebbende behoort te blijven, kent het bestuursorgaan dat dit besluit neemt een tegemoetkoming toe aan de belanghebbende voor zover de schade niet door aankoop, onteigening of anderszins kan worden vergoed. Op basis van de informatie uit de herstelstrategieën en de systeemkennis van het betreffende gebied is door deskundigen het pakket van herstelmaatregelen samengesteld. Voor zover mogelijk is daarbij rekening gehouden met andere effecten dan op de natuur (zie paragraaf 3.6.3 van het programma). Als bepaalde maatregelen beslist noodzakelijk zijn voor het voorkómen van verslechtering, dan hebben die maatregelen prioriteit boven het behoud van waarden die niet vallen onder de Habitat- en de Vogelrichtlijn of sociaaleconomische overwegingen. Wat betreft de monitoring is in de gebiedsanalyse opgenomen dat extra peilbuizen noodzakelijk kunnen zijn om de effectiviteit van de maatregelen voor hoogveenbossen te kunnen beoordelen. In de Kromhurken zijn al enkele buizen aanwezig.

10. Insprekers geven aan niet te zijn betrokken bij de aanvullende maatregelen. Er is onvoldoende rekening gehouden met de belangen van insprekers. De gronden worden te nat voor reguliere bedrijfsvoering en er zullen financiële gevolgen zijn.

Antwoord:

De provincies organiseren in samenspraak met de waterschappen de uitwerking van de hydrologische planmaatregelen. Daarin besteden zij, binnen de ecologische randvoorwaarden, aandacht aan het minimaliseren en mitigeren van schade van maatregelen in de waterhuishouding voor economische functies. Omdat er sprake is van integrale gebiedsprocessen, neemt het waterschap ook andere aspecten mee in de planvorming, zoals landbouwkundige verbetering, verbetering van de bodemstructuur, waterberging bij hoogwaterpieken en doelstellingen in verband met de Kaderrichtlijn Water. De uitwerking van deze maatregelen vindt plaats in overleg met beheerders, eigenaren en andere direct betrokkenen in het gebied. Artikel 6.3 van de Wet natuurbescherming bevat een nadere regeling voor het geval belanghebbenden menen schade (inkomensderving en/of waardevermindering) te ondervinden van besluiten op grond van deze wet.

11. Inspreker verzoekt om aan te geven of de realisatie van de natuurmelkerij in Bruggerhuizen met de gewijzigde analyse nog mogelijk is.

Antwoord:

In de gebiedsanalyse zijn de maatregelen op hoofdlijnen beschreven. In paragraaf 5.2.1 die door inspreker wordt aangehaald is een extra uitwerking opgenomen van de effecten die het opzetten van het waterpeil in het landbouwgebied Bruggerhuizen zal hebben op de instandhoudingsdoelstellingen. De maatregelen voor Bruggerhuizen zijn echter niet gewijzigd ten opzichte van de vorige versie van de gebiedsanalyse. Uit nader onderzoek naar de effecten van de maatregelen moet blijken of omvorming naar natuurboerderij haalbaar is voor de initiatiefnemer.

12. Inspreker betwijfelt of vernattingsmaatregelen in Strijper Heg zinvol zijn.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. In paragraaf 5.1.3 is een extra uitwerking opgenomen van de benodigde maatregelen voor de natte bossen in Strijper Heg. De maatregelen zelf zijn echter niet gewijzigd.

13. Inspreker ziet in de gebiedsanalyse geen onderbouwing voor ingrijpende maatregelen in de beekdalen, onder andere van de Dommel bij Waalre. Opgemerkt wordt dat er in de beekdalen geen sprake is van een overschrijding van de kritische depositiewaarde. Het verzoek is om de maatregelen uit de gebiedsanalyse te halen.

Antwoord:

De maatregelen in de beekdalen zijn gericht op functioneel herstel van de hydrologische situatie. Deze maatregelen waren merendeels ook opgenomen in eerdere versies van de gebiedsanalyse (onder andere vergoten kwelflux in het Dommeldal). In de beekdalen is op meer plaatsen sprake van een overschrijding van de kritische depositiewaarde, onder andere bij Waalre. De kaart in de gebiedsanalyse heeft niet het juiste schaalniveau om dit te zien. Bij raadpleging van de kaart in AERIUS is dit wel zichtbaar.

14. Insprekers verzoeken om het Natura 2000-gebied uit te breiden bij de Keersopperbeemden en habitattypen toe te voegen. Ook zouden reeds uitgevoerde maatregelen of gebiedsplannen over het hoofd zijn gezien. Inspreker meent dat de aanleg van de N69 ten onrechte niet is genoemd in de gebiedsanalyse en twijfelt aan het nut van verdere verhoging van de grondwaterstanden bij de Keersopperbeemden.

Antwoord:

De begrenzing van het Natura 2000-gebied is in 2013 met het aanwijzingsbesluit onherroepelijk geworden en kan niet via actualisering van de gebiedsanalyse worden aangepast. Een deel van de Keersopperbeemden valt buiten de Natura 2000-begrenzing. De habitattypen van alle gebieden binnen de begrenzing zijn onderzocht. Binnen de begrenzing is in de Keersopperbeemden alleen vochtig alluviaal bos aanwezig. Hiervoor zijn de volgende maatregelen geformuleerd: vergroten kwelflux door beekherstel, dempen greppels en sloten en bosvorming van naaldbos naar loofbos of heide op de flanken. Bij de uitwerking op gebiedsniveau wordt rekening gehouden met de eerder uitgevoerde maatregelen. De door inspreker aangehaalde plannen voor verdere verhoging van de grondwaterstanden zijn niet noodzakelijkerwijs een gevolg van de uitvoering van deze PAS-maatregel. Voor de N69 wordt een apart traject doorlopen, zoals ook geschetst door inspreker. Om die reden is de aanleg van deze weg en de daardoor veroorzaakte stikstofdepositie in de Keersopperbeemden niet apart opgenomen in de gebiedsanalyse.

2

Beleidskeuzes partiële herziening

Herziening in relatie tot beroepsprocedures

Inspreker vindt het opmerkelijk dat een wijziging van het programma in voorbereiding is, terwijl in lopende rechtszaken de rechtmatigheid van het PAS ter discussie staat. Er zou minder ontwikkelingsruimte moeten worden uitgegeven, omdat de stikstofuitstoot lijkt te zijn toegenomen.

Antwoord:

Ten behoeve van de juridische houdbaarheid van het PAS is het belangrijk dat het programma gebaseerd blijft op de meest actuele inzichten. In de actualisatie van AERIUS Monitor zijn de meest recente gegevens over depositie en emissies van stikstof verwerkt. Uit de berekeningen blijkt dat de deposities van stikstof in Nederland blijven dalen in de periode tot 2030, in lijn met de prognoses bij de inwerkingtreding van het PAS. Ook zijn in Monitor 2016 in sommige gebieden actualisaties doorgevoerd in de natuurgegevens zoals een verbeterde habitatkartering of verwerking van nieuwe gegevens van Natura 2000-aanwijzingsbesluiten. AERIUS Monitor 2016 maakt gebruik van de nieuwste versies van rekenmodellen, zoals de nieuwste versie van het Operationele Prioritaire Stoffen model (OPS). Bij de herziening zijn tevens de prioritaire projecten geactualiseerd. De ontwikkelingsruimte die beschikbaar kan worden gesteld op basis van de actualisatie van Monitor is passend beoordeeld in de geactualiseerde gebiedsanalyses.

Overheveling uit reservering voor activiteiten onder de grenswaarde

1. Het wordt mogelijk gemaakt om onbenutte ruimte voor activiteiten onder de grenswaarde over te hevelen naar de ontwikkelingsruimte voor niet-prioritaire of prioritaire projecten. Inspreker vraagt dit onderdeel te schrappen, of niet toe te passen. Ruimte die niet benut wordt, is geboekte winst voor de natuur.

Antwoord:

Gezien het ecologisch oordeel in de gebiedsanalyses over de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen is er op dit moment geen aanleiding voor een extra depositiedaling bovenop wat met het PAS bereikt wordt. Het is daarom niet nodig om depositieruimte onbenut te laten ten behoeve van de natuur. Indien na verloop van tijd zou blijken dat de reservering voor activiteiten onder de grenswaarde te ruim is, kan deze door overheveling beschikbaar worden gemaakt voor niet-prioritaire en prioritaire projecten. Eén van de doelen van het programma is immers het mogelijk maken van economische ontwikkelingen onder voorwaarde dat de gestelde natuurdoelen worden gehaald.

2. Het is inspreker niet duidelijk welke criteria er gebruikt worden om bij overheveling uit de reservering voor activiteiten onder de grenswaarde de ruimte te verdelen tussen segment 1 en segment 2. Verzocht wordt om deze regels aan te geven. Wanneer is deze verschuiving noodzakelijk? Als de verschuiving naar de prioritaire projecten plaatsvindt, is de zorg van inspreker dat er minder ruimte overblijft voor 'gewone' activiteiten.

Antwoord:

Het programma maakt het mogelijk dat economische ontwikkelingen plaatsvinden en dat de gestelde natuurdoelen worden gehaald. Het is daarom wenselijk dat alle depositieruimte aansluit bij de behoefte. Het is niet wenselijk dat op enig moment blijkt dat de ruimte in één van de segmenten niet benut wordt, terwijl er in een ander segment juist een tekort is. Daarom wordt in het programma een bepaalde mate van flexibiliteit tussen de omvang van de segmenten mogelijk gemaakt. Het was al mogelijk om bij tekorten in de ruimte voor activiteiten onder de grenswaarde, ruimte over te hevelen uit segment 2 (vrije ontwikkelingsruimte). Met de herziening wordt ook het omgekeerde mogelijk gemaakt: een te ruime reservering voor activiteiten onder de grenswaarde kan door overheveling beschikbaar worden gemaakt voor niet-prioritaire en prioritaire projecten. De PAS-partners willen hiermee terughoudend omgaan. Na overheveling moet voldoende depositieruimte voor activiteiten onder de grenswaarde resteren, zodat voorkomen wordt dat door overheveling de grenswaarde wordt verlaagd en er geen meldingen meer mogelijk zijn.

Daarbij zal overheveling uit een te ruime reservering voor activiteiten onder de grenswaarde naar prioritaire projecten alleen aan de orde zijn als zich op het moment van overheveling een knelpunt in segment 1 voordoet. Om in voorkomende gevallen maatwerk te kunnen leveren, zijn de criteria voor overheveling op hoofdlijnen in het programma opgenomen. Dat geldt ook voor de reeds bestaande criteria voor overheveling uit segment 2 naar de ruimte voor activiteiten onder de grenswaarde.

3

AERIUS Monitor 2016

Inzicht in actualisatie AERIUS Monitor

1. Bij de herziening van het PAS is AERIUS Monitor geactualiseerd. Inspreker heeft geen informatie gevonden over de wijzigingen in AERIUS.
2. Inspreker vraagt wat de verklaring is voor verschillen in depositiecijfers in vergelijking met de vorige actualisatie van AERIUS.

Antwoord (1 en 2):

Bij de terinzagelegging was het achtergronddocument Toelichting op de actualisatie van AERIUS Monitor beschikbaar op <http://pas.naturazoo.nl>. Het achtergronddocument geeft informatie op hoofdlijnen. Voor meer gedetailleerde informatie over de berekening en de uitgangspunten van AERIUS Monitor 2016 wordt in dit achtergronddocument verwezen naar de factsheets op de website van AERIUS: <https://www.aerius.nl/nl/factsheets/release/aerius-monitor-2016>. In de actualisatie van AERIUS Monitor zijn onder andere de meest recente gegevens over depositie en emissies van stikstof verwerkt, waardoor de uitkomsten verschillen met vorige versies van AERIUS.

AERIUS berekeningen

1. AERIUS is voor inspreker onvoldoende transparant om de veranderingen in uitkomsten ten opzichte van de vorige versie van AERIUS Monitor te kunnen verifiëren. Daarnaast ziet inspreker in deze veranderingen aanleiding om de door haar ingediende zienswijzen tegen het ontwerp-PAS van 20 februari 2015 als herhaald en ingelast te beschouwen.

Antwoord:

De factsheets bij AERIUS Monitor geven inzicht in de brongegevens die gebruikt zijn in Monitor en de herkomst van de gegevens (www.aerius.nl/factsheets). Voor alle sectoren is hier terug te vinden welke data zijn gebruikt en waar deze voor te raadplegen zijn. Uit deze bronnen kunnen niet alle relevante gegevens worden gehaald, omdat de betreffende gegevens bijvoorbeeld bedrijfsvertrouwelijke informatie bevatten. Inspreker kan deze informatie opvragen bij de bestuursorganen die over deze informatie beschikken. Op basis van de Wet openbaarheid bestuur zal dan beoordeeld worden of en in welke mate deze informatie openbaar kan worden gemaakt. Voor de beantwoording van de herhaalde ingelaste zienswijze wordt verwezen naar de Nota van Antwoord van juli 2015.

2. Inspreker stelt dat er sprake lijkt te zijn van ongefundeerde verschillen tussen de wijze waarop de emissies van binnengaatsse zeevaart en verkeer op het hoofdwegennet al dan niet aan de betrokken inrichtingen worden toegerekend. Voorts stelt inspreker dat sprake is van dubbelstellingen: stikstofdepositie van binnengaatsse zeescheepvaart wordt gedeeltelijk zowel aan de autonome ontwikkeling als aan de betreffende inrichtingen toegerekend.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De stelling van inspreker is onjuist. Binnengaatsse zeevaart en verkeer op het hoofdwegennet worden op vergelijkbare wijze berekend in het PAS. Een deel van de groei in zeescheepvaart is in het PAS gereserveerd voor prioritaire projecten in havengebieden in Nederland (onder andere het haven- en industriecomplex van Rotterdam) en een deel van de groei in zeescheepvaart is toegerekend aan autonome groei op het Nederlands Continentaal Plat (NCP). Uit de Wet natuurbescherming volgt dat voor stikstofdepositie als gevolg van wijzigingen in verkeersstromen, die toe te rekenen zijn aan een project, nieuwe activiteit of wijziging van een activiteit, ontwikkelingsruimte/depositieruimte dient te worden toegedeeld, ongeacht of de verkeersstromen betrekking hebben op scheepvaart of wegverkeer. Vanwege de voor het PAS gekozen systematiek kan niet worden uitgesloten dat sprake is van dubbelstellingen, omdat het niet mogelijk is om alle scheepvaart (en groei) op het NCP concreet te koppelen aan specifieke havengebieden of inrichtingen.

3. Inspreker geeft aan dat dezelfde basis gebruikt zou moeten worden voor het berekenen van de omvang en uitgifte van ontwikkelingsruimte.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Voor de uitgifte van ontwikkelingsruimte wordt uitgegaan van de maximale depositie die een activiteit die vergund of gemeld wordt kan veroorzaken. Bij het bepalen van de omvang van de hoeveelheid ontwikkelingsruimte is hier rekening mee gehouden, onder ander door uit te gaan van een hoger economische groei dan zich waarschijnlijk daadwerkelijk voor zal doen.

Beoordelingssystematiek en instandhoudingsbeheer

Een inspreker stelt dat toename van de stikstofdepositie ten opzichte van 2014 op habitattypen en leefgebieden in sommige gevallen zou moeten worden geaccepteerd in het PAS, wanneer uit eerdere studies/passende beoordelingen is gebleken dat een depositietoename niet zorgt voor verslechtering.

Antwoord:

Om uit te kunnen sluiten dat geen significant negatieve effecten optreden door de uitgifte van ontwikkelingsruimte is het essentieel dat de stikstofdepositie in PAS-gebieden daalt ten opzichte van de start van het PAS. Het PAS heeft een drievoudige doelstelling: herstel van natuur, vergunningverlening op gang brengen en een ambitieuze vermindering van stikstofdepositie, afkomstig van in Nederland aanwezige bronnen. Gezien de laatste doelstellingen worden toenames van deposities op beschermde kwetsbare habitattypen of leefgebieden in beginsel nergens geaccepteerd. Er geldt een uitzondering voor habitattypen of leefgebieden waarvoor reeds is gecompenseerd. Een voorbeeld hiervan zijn de habitattypen grijs duin en vochtige duinvallei, waar in delen van Solleveld & Kapittelduinen voor gecompenseerd is in het kader van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam.

Gegevens emissiebron Schiphol

Inspreker geeft aan dat er ontwikkelingen zijn zoals de nachtvluchten en ook steeds meer dagvluchten, die niet zijn meegenomen in de berekeningen van AERIUS. Schiphol zal volgens inspreker niet binnen de begrote vluchtnormen blijven, waardoor de limieten veel eerder zullen worden bereikt dan nu berekend is in AERIUS. Door deze twee factoren zal de stikstofdepositie op de Schoorlse Duinen hoger zijn dan AERIUS aangeeft.

Antwoord:

In Aeries wordt voor verschillende zichtjaren de jaargemiddelde depositie berekend. Voor 2020 en 2030 wordt er van uitgegaan van het maximaal aantal toegestane vliegbewegingen maximaal wordt benut met daarbovenop nog een onzekerheidsmarge. Als in de toekomst toch blijkt dat de feitelijke depositie afwijkt van de geprognoseerde ontwikkelingen, zal dit in de monitoring van het PAS naar voren komen. De bijdrage van vliegverkeer aan de stikstofdepositie is minimaal en het grootste deel daarvan wordt dan ook nog eens veroorzaakt door taxiënde vliegtuigen. Er is dus vooral sprake van een effect direct rond de luchthavens. De depositie als gevolg van vliegtuigen in de lucht is zeer beperkt. Dat is terug te zien in de beperkte bijdrage van het vliegverkeer van alle luchthavens (waaronder Schiphol) aan de stikstofdepositie op de Schoorlse Duinen. Deze bijdrage is gemiddeld 4 mol/ha/jaar op een totale depositie van gemiddeld 1164 mol/ha/jaar in 2020.

Wijziging in verdeling depositieruimte over de segmenten

Inspreker constateert dat in een aantal Noord-Hollandse gebieden de ruimte voor activiteiten onder de grenswaarden naar beneden is bijgesteld. De ruimte voor meldingen zal dan sneller op zijn, waardoor de grenswaarde wordt verlaagd en altijd een vergunning nodig zal zijn. Inspreker verzoekt om een nadere onderbouwing van de aangepaste verdeling van de beschikbare depositieruimte over de segmenten.

Antwoord:

Door de actualisatie van de prioritaire projecten is er in deze gebieden inderdaad minder ruimte voor segment 2 beschikbaar. Op grond van artikelen 1.13, derde lid Wet natuurbescherming kan ontwikkelingsruimte worden gereserveerd voor toedeling aan bepaalde projecten en andere handelingen bij besluiten als bedoeld in artikel 2.7, eerste lid, Besluit natuurbescherming. De reservering van ontwikkelingsruimte voor prioritaire projecten heeft hierbij voorrang op de vrije ontwikkelingsruimte in segment 2 (artikel 2.8 en 2.7, tweede lid, Besluit natuurbescherming).

De verdeling van de verwachte ontwikkelingsbehoefte is in te zien in AERIUS Monitor onder de menukeuze 'Optie en Ruimte'. In AERIUS is te zien dat de ontwikkelingsbehoefte voor bijvoorbeeld Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske flink gedaald is van 22 mol per hectare per jaar (Monitor 2015) naar 16 mol per hectare per jaar (Monitor 2016). Andere gebieden in de buurt van Zaanstad laten een vergelijkbaar beeld zien. De omvang van de depositieruimte voor activiteiten onder grenswaarde is 30% van de berekende ontwikkelingsbehoefte in segment 2. Daling van de verwachte ontwikkelingsbehoefte in segment 2 leidt daardoor ook tot een kleinere omvang van de reservering voor activiteiten onder de grenswaarde.

De verwachte daling van de ontwikkelingsbehoefte komt vooral door de lagere ontwikkelingsbehoefte in de landbouw. Deze wordt vooral bepaald door de groei in stallemissies. De stallemissies bestaan enerzijds uit de groei in dieraantallen en anderzijds door ruimte die gereserveerd is voor verplaatsende bedrijven of hervestigers. Met name de groei in het aantal dieren is gedaald in Monitor 2016. Voor de meeste diergroepen wordt geen groei in dieraantallen meer voorspeld.

Signaleringsfunctie

Er ontbreekt in AERIUS Monitor 2016 een signaleringsfunctie om onder andere de natuur te beschermen tegen hoge stikstofdeposities. Een signalering zou beheerders en bestuurders tijdig waarschuwen.

Antwoord:

De stikstof- en natuurmonitoring dienen als signaleringsfunctie. De stikstofemissie, stikstofdepositie, voortgang van herstelmaatregelen, de ontwikkeling van de habitattypen en de generieke bronmaatregelen landbouw worden gemonitord. Voor de stikstof gevoelige habitats is met de beste, beschikbare kennis en gegevens een oordeel gegeven over de instandhoudingsdoelstellingen. In dit oordeel is onder andere rekening gehouden met de beschikbare depositieruimte voor nieuwe activiteiten. Dit is onderbouwd in de gebiedsanalyses. Zie hoofdstuk 6 van het programma voor meer informatie over monitoring. Het monitoringsplan is beschikbaar op <http://pas.naturazoo0.nl>.

4 Overige zienswijzen

Verhouding tot de Habitatrichtlijn

Inspreker vindt dat in het PAS de Habitatrichtlijn niet juist is geïmplementeerd. Maatregelen die in het PAS mitigerend worden geacht zijn in feite slechts compenserend. Dit is in strijd met het arrest van het Europese Hof van Justitie van 15 mei 2014 (C521/12).

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Het PAS is niet in strijd met de vereisten uit het A2-arrest waar inspreker naar verwijst. De gebiedsanalyses vormen de passende beoordeling op gebiedsniveau. Voor een uitgebreid antwoord wordt verwezen naar de Nota van Antwoord van 1 juli 2015 (paragraaf 3.2, onder 3).

Herstelmaatregelen

Volgens inspreker zijn de effecten van de herstelmaatregelen nog ongewis.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Op basis van de beste, beschikbare kennis uit wetenschap en praktijk staat de effectiviteit van de herstelmaatregelen voldoende vast.

Prioritaire projecten

Inspreker wenst haar woningbouwprogramma aan te melden als prioritair project, nu zij verwacht dat de grenswaarde voor vergunningverlening snel verlaagd wordt naar 0,05 mol per hectare per jaar.

Antwoord:

De lijst met prioritaire projecten was als achtergronddocument beschikbaar bij de terinzagelegging, maar deze stond niet open voor het uitbrengen van zienswijzen. Inspreker wordt geadviseerd over haar wens contact op te nemen met de provincie. Als het woningbouwprogramma voldoet aan de eisen voor een provinciaal prioritair project zal de provincie het programma bij de eerstvolgende wijziging van de prioritaire projectenlijst daarin opnemen.

ADC-toets

Inspreker vindt dat de ADC-toets moet worden doorlopen.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De ADC-toets houdt in een onderzoek naar Alternatieven, het aantonen van een Dwingende reden van groot openbaar belang, waaruit blijkt dat deze activiteit uitgevoerd moet worden en Compensatie van verloren gaande waarden. In de Nota van Antwoord van 1 juli 2015 (paragraaf 3.2, verhouding tot de Habitatrichtlijn, onder 2) is op vergelijkbare zienswijzen geantwoord dat de ADC-toets aan de orde is als uit een passende beoordeling blijkt dat niet is uit te sluiten dat de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied worden aangetast. Uit de gebiedsanalyses (passende beoordeling op gebiedsniveau) en de generieke passende beoordeling blijkt tot op hectareniveau dat met de te treffen bronmaatregelen en herstelmaatregelen wordt voorkomen dat de projecten waaraan ontwikkelingsruimte wordt toegedeeld, schadelijke gevolgen hebben voor de stikstofgevoelige habitats en leefgebieden. Aan de ADC-toets wordt dan ook niet toegekomen.

Ophogen depositieruimte

Het PAS biedt de mogelijkheid om de depositieruimte op te hogen tot maximaal 70 mol per hectare per jaar onder de kritische depositiewaarde. Inspreker vindt dit niet verantwoord en vraagt dit onderdeel te schrappen.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De kritische depositiewaarde voor stikstof is de grens waarboven het risico bestaat dat de kwaliteit van het habitat significant wordt aangetast door de verzurende en/of vermestende invloed van atmosferische stikstofdepositie (H. van Dobben et al, 2012). Onder de kritische depositiewaarde bestaat dit risico niet. Veiligheidshalve is in het PAS een marge van 70 mol aangehouden. Zie voor de toelichting op deze marge ook de Nota van Antwoord van 1 juli 2015, hoofdstuk 5, kritische depositiewaarde, onder 6).

Bescherming kleine habitats

In AERIUS wordt gerekend met 1 hectare. Inspreker vraagt of habitats van minder dan 1 hectare minder goed beschermd zijn.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Het rekeninstrument AERIUS rekent met 1 ha. Daarbij wordt de laagste kritische depositiewaarde van de in deze hectare voorkomende habitats als maatgevend beschouwd. Er wordt dus rekening gehouden met het meest gevoelige habitat, ongeacht de omvang.

Cumulatie en achtergronddepositie

1. Inspreker betwijfelt of rekening is gehouden met cumulatie van stikstofdepositie door kleinere activiteiten/projecten en met de achtergronddepositie.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Alle stikstofbronnen zijn ingevoerd in het rekeninstrument AERIUS. Dit geldt ook voor de achtergronddeposities. Voor projecten die leiden tot een depositiebijdrage boven de drempelwaarde van 0,05 mol per hectare per jaar, maar beneden de grenswaarde van 1 mol per hectare per jaar, geldt een meldingsplicht. De depositiebijdragen van deze projecten zijn daarmee in beeld. Bijdragen onder de drempelwaarde worden niet genegeerd maar meegenomen in de achtergronddepositie en worden daarmee ook meegenomen in de jaarlijkse monitoring om de totale depositie voor de referentiesituatie en de toekomst te bepalen. Daarmee zijn ook deze kleine bijdragen in beeld. Indien de resultaten van de monitoring daartoe aanleiding geven, kan bijsturing van het programma aan de orde zijn (zie hoofdstuk 6 van het programma).

2. Op blz. 40 van het programma wordt gesteld dat naar verwachting de maximale cumulatieve bijdrage van alle voorziene projecten of andere handelingen die stikstofdepositie onder de drempelwaarde van 0,05 mol per hectare per jaar veroorzaken, in combinatie met andere plannen of projecten, afgezet tegen de verwachte daling van depositie en de te verwachte effecten van de maatregelen die in het programma zijn opgenomen, de natuurlijke kenmerken van Natura 2000-gebieden niet kunnen aantasten. Volgens inspreker klopt dit niet, omdat in 2030 de stikstofdepositie nog steeds te hoog is. De cumulatieve bijdrage leidt daarom wel tot negatieve gevolgen.

Antwoord:

Inderdaad zullen er in 2030 nog habitats zijn waar de kritische depositiewaarde wordt overschreden. Voor alle gebieden is echter geconcludeerd dat er wetenschappelijk gezien redelijkerwijs geen twijfel is dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. Zie ook de Nota van Antwoord van 1 juli 2015, hoofdstuk 5, kritische depositiewaarde. In het PAS wordt rekening gehouden met de deposities die lager zijn dan de drempelwaarde: deze zullen deel uitmaken van de achtergronddepositie die in het kader van het programma wordt gemonitord.

Passende beoordeling

Inspreker geeft aan dat de passende beoordeling van toepassing is op plannen en projecten en verwijst daarbij naar het Kokkelarrest van het Europese Hof van Justitie van 7 september 2004 (C-127/02). Dit is in tegenstelling tot wat staat in paragraaf 5.3 van het programma, waarin de vereiste van een passende beoordeling wordt genoemd voor een project (fysieke ingreep). Daarbij wordt ten onrechte gesteld dat voor activiteiten die niet zijn aan te merken als project met mogelijke significante gevolgen, maar die wel kunnen leiden tot verslechtering van de kwaliteit van de habitats, geen passende beoordeling vereist is.

Antwoord:

Overeenkomstig artikel 6, derde lid, van de Habitatrichtlijn is in artikel 2.7 en 2.8 van de Wet natuurbescherming voorgeschreven dat een passende beoordeling dient te worden gemaakt voor plannen of projecten die kunnen leiden tot significante gevolgen voor de instandhoudingsdoelstellingen. Vaststelling of toestemming kan in beginsel alleen plaatsvinden als uit de passende beoordeling de zekerheid kan worden verkregen dat de natuurlijke kenmerken van het Natura 2000-gebied niet worden aangetast. De ecologische beoordeling van het PAS vormt voor plannen of projecten die kunnen leiden tot stikstofdepositie de passende beoordeling waaruit de bedoelde zekerheid kan worden verkregen.

Ingevolge artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn hebben lidstaten de verplichting om (niet significante) verslechtering van de kwaliteit van habitats en significante verstoring van soorten te voorkomen. Deze verplichting is in Nederland omgezet in een vergunningplicht zonder passende beoordeling voor andere handelingen dan projecten met voor de instandhoudingsdoelstellingen mogelijk significante gevolgen. De ecologische beoordeling van het PAS vormt voor 'andere handelingen' die stikstofdepositie veroorzaken de onderbouwing dat geen sprake is van de bedoelde verslechtering of verstoring.

Afstandsgrenswaarden

Inspreker vraagt of de afstandsgrenswaarden voor het hoofd(vaar)wegennet inhouden dat effecten buiten deze afstanden niet worden meegenomen. Inspreker verzoekt dit te verduidelijken en ook de effecten van verkeer op grotere afstanden te betrekken bij de effectenanalyse.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De afstandsgrenswaarden zijn opgenomen in het Besluit natuurbescherming en zijn van toepassing op prioritaire projecten ten aanzien van het hoofdwegennet en hoofdvaarwegennet. In het programma staat een verwijzing naar dit besluit. Alleen stikstofdepositie op een Natura 2000-gebied binnen de afstandswaarde wordt betrokken bij de afweging voor het toestemmingsbesluit waarop de afstandsgrenswaarde van toepassing is. Indien er depositie als gevolg van het betreffende project op grotere afstand plaats zal vinden, dan is deze depositie berekend in AERIUS Monitor en onderdeel van de ecologische beoordeling in de betreffende gebiedsanalyse(s). Zie ook de Nota van Antwoord van 1 juli 2015, paragraaf 3.4, afstandsgrenswaarde.

Vereiste van toestemming

Op blz. 41 van het programma staat een passage over de beoordeling van bedrijven die zijn toegestaan vóór de Europese referentiedatum en die nadien niet zijn gewijzigd. Er geldt dan niet de vereiste van toestemming of ontwikkelingsruimte. Inspreker is van mening dat hieraan een toezicht moet worden toegevoegd. Indien het project zorgt voor aanmerkelijke verslechtering van een natuurgebied dan moet het bevoegd gezag wel ingrijpen.

Op blz. 41 staat: "Voor zover de depositie van een bestaande situatie onder de grenswaarde blijft, geldt voor die bestaande situatie ook geen vergunningplicht. Voor bestaande depositie onder de grenswaarde geldt geen meldingsplicht." Inspreker verzoekt dit wel te registreren als uitgegeven ruimte zodat voorkomen wordt dat de daadwerkelijke stikstofbelasting op Natura 2000-gebieden wordt onderschat.

Antwoord:

Het is inderdaad zo dat projecten met mogelijk significante gevolgen die ingevolge Europese jurisprudentie zijn vrijgesteld van de verplichting om een passende beoordeling te maken, vanaf de inwerkingtreding van de richtlijn wel vallen onder de beschermingsverplichting zoals opgenomen in artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn. Zoals aangegeven in de reactie op de zienswijze naar aanleiding van paragraaf 5.3 (zie 'passende beoordeling' elders in dit hoofdstuk) is deze verplichting in Nederland geïmplementeerd in een vergunningplicht.

In de ecologische beoordeling die ten grondslag ligt aan het programma is alle feitelijk bestaande depositie voorafgaand aan de inwerkingtreding van het programma meegenomen als achtergronddepositie. Uit de ecologische beoordeling van het programma volgt dan ook dat de depositie veroorzaakt door bestaande projecten niet kan leiden tot verslechtering van de kwaliteit van habitats.

Extern salderen

1. Inspreker vraagt om extern salderen alleen mogelijk te maken ten behoeve van hetzelfde Natura 2000-gebied en binnen één provincie.
2. Externe saldering is alleen mogelijk (onder andere) onder voorwaarde dat uit een passende beoordeling blijkt dat per saldo nergens in het betrokken Natura 2000-gebied een toename van stikstofdepositie optreedt. Inspreker ziet hierin een (te grote) beperking. Het is niet duidelijk of de in het programma genoemde voorwaarden voor extern salderen aansluiten bij de omschrijving in de nieuwe Wet natuurbescherming (artikel 2.14, derde lid, van het Besluit natuurbescherming). Waarom is er voor gekozen om deze externe werking expliciet in het ontwerp partiële herziening PAS op te nemen? De vereiste medewerking van de provincie kan niet worden afgedwongen, waardoor de mogelijkheden van toepassing van externe saldering beperkt zijn.

Antwoord (1 en 2):

De tekst die over extern salderen is opgenomen in paragraaf 5.6 volgt rechtstreeks uit artikel 2.14 van het Besluit natuurbescherming. Inpraak op dit punt kan niet leiden tot aanpassing van het PAS.

Borging herstelmaatregelen

Inspreker vraagt wat er wordt gedaan als blijkt dat voorgenomen maatregelen niet zijn geborgd.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. In het PAS zijn op het moment van inwerkingtreding borgingsafspraken gemaakt voor alle herstelmaatregelen. De borging van de uitvoering van herstelmaatregelen is beschreven in paragraaf 3.4 van het programma.

Omvang emissiereductie

Inspreker stelt dat verbetering alleen mogelijk is door meer brongerichte maatregelen te treffen (zoals vermindering dieraantallen, beperking maximumsnelheid) en niet door gelijker tijd zo veel ontwikkelingsruimte vrij te geven.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Gezien het ecologisch oordeel in de gebiedsanalyses over de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen is er op dit moment geen reden voor een extra depositiedaling bovenop wat met het PAS bereikt wordt. Ook in gebieden met grote overbelasting is depositieruimte, omdat ook daar de stikstofemissie daalt en daarmee ook de stikstofdepositie. Voor een uitgebreid antwoord wordt verwezen naar de Nota van Antwoord van 1 juli 2015, hoofdstuk 2, omvang depositiedaling en hoofdstuk 7, omvang ontwikkelingsruimte, onder 4).

Bronmaatregelen landbouw

Voorzien wordt dat op 1 januari 2018 de volgende maatregel in werking treedt: “Op bouwland of niet-beteelde grond wordt drijfmest of vloeibaar zuiveringsslib met één machine, via een volledig tot op de grond gesloten systeem, in één werkgang op of in de grond gebracht.” Inspreker stelt voor om de maatregel op 1 juli 2017 in werking te laten treden.

Antwoord:

De maatregel waar inspreker op doelt, vergt een aanpassing van het Besluit gebruik meststoffen. Inspraak op dit punt kan niet leiden tot aanpassing van het PAS. Met de aanpassing van het Besluit kan de komende maanden worden begonnen als ook de ontwikkeling van alternatieven voor de sleepvoetbemester is afgerond en duidelijk is welke regels voor de toepassing van de alternatieven moeten worden opgenomen in dit Besluit. De verandering van het Besluit vergt een langere doorlooptijd dan zes maanden, namelijk ongeveer negen maanden, zodat de inwerkingtreding niet eerder dan januari 2018 kan plaatsvinden.

Bestemmingsplannen

1. Inspreker betreurt het dat de partiële herziening van het PAS niet wordt aangegrepen om de problematiek rond het PAS en bestemmingsplannen op te lossen. In het PAS kan alleen ontwikkelingsruimte worden gereserveerd voor concrete projecten en andere handelingen waarvoor in de lopende programmaperiode toestemming wordt verleend door middel van een vergunning. Het kan dus zijn dat blijkt dat er geen vergunning kan worden afgegeven, terwijl de aanvraag wel in het bestemmingsplan past. Inspreker vindt het belangrijk dat hier een goede oplossing voor komt.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. De wetgever heeft er bewust voor gekozen om reguliere bestemmingsplannen buiten de regeling van het PAS te houden en geen toedeling van ontwikkelingsruimte aan bestemmingsplannen mogelijk te maken. Een uitzondering geldt voor de bestemmingsplannen voor ontwikkelingsgebieden als bedoeld in de Crisis- en herstelwet. Voor een uitgebreid antwoord wordt verwezen naar de Nota van Antwoord van 1 juli 2015 (paragraaf 3.7, problemen bij het vaststellen van bestemmingsplannen).

2. De inspreker betoogt dat de mogelijkheid die het PAS biedt om voor een ontwikkelingsgebied in het kader van de Crisis- en herstelwet ruimte toe te delen via het bestemmingsplan, impliceert dat het PAS voldoende ontwikkelingsruimte dient te reserveren om de uitvoerbaarheid van bestemmingsplannen voor als prioritair project aangemerkte ontwikkelingsgebieden te borgen.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. Het PAS en de Wet natuurbescherming geven het bevoegd gezag de mogelijkheid om ontwikkelingsruimte toe te delen via een bestemmingsplan van een ontwikkelingsgebied in het kader van de Crisis- en herstelwet (artikel 2.7, eerste lid, onderdeel c, Besluit natuurbescherming). Hiermee bestaat de mogelijkheid om voor ontwikkelingsgebieden op het niveau van het bestemmingsplan ontwikkelingsruimte direct toe te delen. Dit betekent echter niet dat het PAS de planologische ruimte voor alle vigerende bestemmingsplannen van ontwikkelingsgebieden volledig moet (of kan) reserveren. Het betekent dat bij een herziening van het bestemmingsplan de initiatiefnemer de gemeente kan verzoeken om binnen de kaders van de wet en de ruimte die het PAS biedt, ontwikkelingsruimte via het bestemmingsplan toe te delen. Het plan zal dan de voorwaarden en voorschriften moeten bevatten die borgen dat het plan geen significante negatieve effecten veroorzaakt (ergo: zorgen dat het past binnen de beschikbare ontwikkelingsruimte en waarmee het passend beoordeeld is).

De effecten van het plan kunnen via een reservering vooraf worden berekend in het PAS in een volgende actualisatie van AERIUS Monitor en daarmee worden meegenomen in de gebiedsanalyses van het PAS. In die gebiedsanalyses zal worden beoordeeld in hoeverre de totale depositieruimte (inclusief de ruimte voor alle prioritaire projecten) ecologisch aanvaardbaar is en hoe eventueel moet worden bijgestuurd.

Borging ruimte voor haven- en industriecomplex Rotterdam

Een inspreker is bezorgd dat de ontwikkelingsruimte voor het haven- en industriecomplex (HIC) en in het bijzonder Maasvlakte 2 onvoldoende is geborgd.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Voor de volledigheid wordt deze toch beantwoord. In het PAS is ruimte gereserveerd voor het gehele HIC als prioritair project, inclusief Maasvlakte 2. Rondom Maasvlakte 2 worden toenames van de stikstofdepositie geaccepteerd op de habitattypen die in het kader van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) (onder andere aanleg Maasvlakte 2) reeds zijn gecompenseerd. In het PAS wordt dus rekening gehouden met de uitkomsten van PMR. De reservering voorziet de komende jaren in voldoende ontwikkelingsruimte om besluitvorming over ontwikkelingen op Maasvlakte 2 en de rest van het havengebied mogelijk te maken. Voor wat betreft de ontwikkelingsruimte op de langere termijn, d.w.z. voorbij de huidige PAS-periode, vindt overleg plaats tussen het Havenbedrijf Rotterdam, gemeente Rotterdam, de ministeries van Economische Zaken en van Infrastructuur en Milieu en de provincie Zuid-Holland. Dit overleg gaat onder andere over de manier waarop omgegaan kan worden met ontwikkelingen die een lange tot zeer lange aanlooptijd hebben (meerdere jaren), terwijl het PAS in principe bedoeld is voor ontwikkelingen op de relatief korte termijn. Dit overleg zal worden gecontinueerd gedurende 2017.

Afwijzing van de herziening

Inspreker wijst de herziening in zijn geheel dan wel op onderdelen af.

Antwoord:

Hiervan wordt kennisgenomen. Voor zover de zienswijze is onderbouwd wordt daarop ingegaan bij de desbetreffende paragrafen van deze Nota van Antwoord.

Deze brochure is een uitgave van:

**Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Infrastructuur en Milieu**

Postbus 20401 | 2500 EK Den Haag
T 070 379 89 11

17 maart 2017 | Publicatie-nr. 100036

